

Европейският лалугер – уязвим или застрашен вид в България?

Мария Качамакова, Йордан Кошев

Европейският лалугер (*Spermophilus citellus*) е братовчед на катерицата и единствен наземнен представител на семейство Катерицови (*Sciuridae*) у нас. Има размери подобни на дървесните си родственици и населява открити пространства, където копае своите ходове и убежища.

Храни се предимно с растителна храна, но не отказва насекоми, мекотели и гребни гръбначни животни, особено през пролетта. В Северна България е известен с народното наименование суек (суяк), което не бива да се бърка със съсел, народното наименование на сънливците.

Европейският лалугер е ендемичен вид за Централна и Югоизточна Европа, като ареалът му се простира от Турция

на югоизток до Чехия и Полша на северозапад и Молдова и Украйна на североизток. Разпространението му се разделя от планинската верига на Карпатите на северна и южна част. Адаптирал се е към голям диапазон от

условия, като се среща както в обрасли с треви дюни близо до морския бряг, така и във високо планински пасища. Най-високата точка е регистрирана над 2500 м.н.в. в близост до вр. Белмекен, Рила.

Лалугерът възниква в настоящия си вид преди около 1 млн. години. През Плейстоцена, когато се редуват периоди на заледяване и затопляне (междугледникови периоди), ареалът му „пулсира“. Като сравнително издръжлив на студ вид (поради факта, че изпада в зимен сън) с предпочитание към континентален климат (по-оскъдни валежи и големи температурни амплитуди), той разширява ареала си през ледниковите периоди за разлика от по-топлолюбивите и влаголюбиви видове (например онези, свързани с широколистните гори). Обратно, през по-топлите периоди разпространението му се стеснява заедно с това на подходящите открити местообитания (степи), които биват замествени от горска растителност. По време на тези свивания територията на югоизточните Балкани и в частност на България се превръща в своеобразно убежище (крипторефугиум) за вида. Поради тази особеност в палеологичната история на европейския лалугер, днес в България е отбелязано най-високото ниво на генетично разнообразие в целия му ареал.

В резултат на дългите години съвместна еволюция са се формирали силни връзки между лалугера и гругите видове от степната екосистема. Той се явява основна храна за хищните птици, особено през размножителния период. Тогава неопитните млади лалугери стават лесна плячка и съответно осигуряват хранителна база за отглеждането на новоизлюпените малки на грабливите птици. Сред

видовете, свързани с лалугера като плячка, са едни от най-заstraшените представители на европейската орнитофауна – кръстатият орел (*Aquila heliaca*) и ловният сокол (*Falco cherrug*). Други защитени хищници, които също го използват за храна са скалният орел (*Aquila chrysaetos*), белоопашатият мишелов (*Buteo rufinus*), а от бозайниците – степенният (*Mustela eversmanii*) и пъстър пор (*Vormela peregusna*). Тези видове са защитени както от европейските директиви, така и от националното законодателство. Други животни са се специализирали в съжителство с лалугера като например някои торни бръмбари от семейството на скарабидите (*Scarabaeidae*), които се хранят с неговите екскременти и обитават ходовете му. От друга страна неговите гунки служат за убежище на защитени видове като зелената крастава жаба (*Bufo viridis*) и медянката (*Coronella austriaca*). Ориенталското каменарче (*Oenanthe isabellina*) ги използва като сигурни места за гнездене, като ги „та-

Европейски лалугер

Мария Качамакова е магистър, докторант в Институт по Биоразнообразие и Екосистемни Изследвания (ИБЕИ) към БАН. Научните ѝ интереси са в сферата на реинтродукция на застрашени видове, консервационната физиология, фрагментация на местообитанията.

пицира“ с козината на самите собственици. Земни пчели като *Bombus fragrans* пък намират в тях стратегическа позиция към богатите на цветя степи.

Копаяйки своите ходове, лалугерът допринася за разнообразието от микро-местообитания в ландшафта, като създава петна от неуплътнена, рохка и наторена почва, където се развива специфична растителност, различна от тази в местообитанието. Подобен феномен на петна с разлика в растителността около лалугерови гупки е наблюдаван в лалугеровата колония в околностите на вр. Белмекен в Национален парк „Рила“. В някои местообитания видът може да бъде главен консуматор на инвазивни чужди видове растения като кучето грозде (*Solanum elaeagnifolium*).

Досегашните ни знания показват ключовата роля на лалугера (т.е. той се явява ключов вид) в степните екосистеми. „Ключов вид“ е термин, който се използва за видове, изчезването на които води до колапс на цялата екосистема, промяна на растителността или намаляване на числеността на свързани с него видове. Подобна роля изпълняват прерийните кученца (*Synomys* spp.) (роднини на лалугера) в равнините на Северна Америка.

Лесен за наблюдение, с атрактивна външност и дневна надземна активност, включително и социално поведение, лалугерът печели симпатиите на природозащитната общност и може да служи като вид „чадър“ за тревните местообитания и свързаните с тях видове. Това означава, че привличайки общественото внимание и осигурявайки опазването на местообитанията, той допринася за защитата на други, не толкова атрактивни и познати степни видове.

Днес видът е оценен с природозащитен статут „уязвим“ в Червената книга

Гл. ас. д-р Йордан Кошев работи в отдел „Екосистемни изследвания, екологичен риск и консервационна биология“ в ИБЕИ към БАН. Научните му интереси са в областта на екологията и поведението на дребни бозайници в България. Провежда задълбочени изследвания върху европейския лалугер в сферата на разпространение, застрашаващи фактори и начини за неговото опазване.

Европейският лалугер е уязвим в целия си ареал (IUCN)

на България и Червения списък на Международният съюз за защита на природата (IUCN). Тази уязвимост произтича основно от специфичния тип местообитания, към които той е привързан. Това са тревни съобщества с ниска растителна покривка, която е необходим фактор, за да може лалугерът своевременно да забелязва хищниците. Оптималните местообитания на лалугера трябва

да имат характерни особености (като тип на почвата, наклон и изложение, воден режим, състав и височина на растителността и др.). Те се поддържат естествено или в повечето случаи поради дейността на човека – паша на селскостопански животни и косене на тревата. У нас след 50-те години на XX век видът е бил възприеман като вредител и е бил целенасочено унищожаван. Днес

Унищожаване на местообитание на лалугер

нително застрашава вида, като ограничава хранителната му база или пряко го унищожават. Научните изследвания показват, че популацията намалява със сериозни темпове у нас. Вероятно трябва да преосмислим допълнително отношението към лалугера, като повишим неговия природозащитен статус от „уязвим“ на „застрашен“ и го обявим за защитен вид според българското законодателство. ■

подобно схващане се смята за неоснователно и остаряло, а вече има и нови опасности за вида. Занемаряването на екстензивното животновъдство води до обрастване на пасищата и ги прави неподходящи за вида. След влизането на България в Европейския съюз следва бурна интензификация на земеделието, което води до унищожаване (изораване) на местообитанията (пасища, ливади, трайно затревени площи), най-често с цел получаване на земеделски субсидии. Освен това широко използване на пестициди допъл-

При опазването на застрашени животински видове, често се прибегва до тяхното преместване на ново място

И паяци „кърмят“ малките си с ... мляко

Taraxius magnus, възрастен индивид

Грижи за поколението си проявяват много животни от различни таксономични групи. Като правило е известно, че по-висшите гръбначни животни, и особено птиците и бозайниците са „най-грижливи родители“ и проявяват затрогващи грижи за изхранването и опазването на техните малки до започването от тях на самостоятелен живот. А това продължава от няколко дни и седмици при дребните бозайници до 5 – 7 години при слонове, носорози и други едри представители. Грижи за поколението проявяват и много безгръбначни животни, особено от типовете на членестоногите, мекотелите, бодлокожите и др. Често и в човешките жилища могат да се открият различни видове паяци, които носят с дни на гърба си своите пашкулчета с яйца до излюпването на малките паячета, а някои видове паяци, ракообразни, скорпиони и др. продължават да носят и паят новоизлюпеното си потомство и повече от седмица след появяването му.

В края на 2018 г. научните списания Science, Science News, както и някои Интернет сайтове и др. съобщиха интересна новина за грижите, които един далекоизточен скачащ паяк проявява към своите новоизлюпени потомци. Дни след появата им женският паяк

продължава да ги храни с течност, която по своя вид и състав наподобява млякото от бозайниците и човека! Откритието е направено при паяка Токсеус магнус (*Toxews magnus*) от семейството на Скачащите паяци (Salticidae), който живее само на о-в Тайван и е ендемичен вид за този тихоокеански остров. Паякът Токсеус магнус има скромни размери – достига на дължина едва до 10 мм. и прилича по-скоро на едра мравка, а не на същински паяк. Един от авторите на откритието, д-р Занки Чен (Dr Zhanqi Chen),

съобщава, че новоизлюпените малки най-напред поемат някакви капчици, отделени от женската по повърхността на паяжинната мрежа на гнездото, но след това „майка“ отделя от коремчето си хранителна течност за потомството си. По-точни наблюдения показват, че произвеждането на млечната течност става от специализиран орган за продължителен период, подобен на лактацията при бозайниците“. Отделянето на хранителната течност и смученето на малките се извършва от специална бразда на коремната страна на майката. Това продължава доста време и учените установили, че спирането на лактацията до 10 дни води до смъртта на новоизлюпеното поколение. Периодът на хранене продължава до 2 – 3 седмици, през което време малките паячета нарастват и вече са способни за напускане на гнездото и самостоятелно хранене. Авторите на статията стигат до извода, че странното явление при изследвания от тях паяк подсказва, че подобни продължителни майчински грижи и хранене на потомството е възможно да съществува и при други групи животни, а не само при бозайниците.

По SciNews

ЛЮБОПИТНО

Неизвестни миниатюри на граф Амеде Алеон във фондовете на Националния природонаучен музей при БАН

Граф Амеде Алеон

На повечето българи, които се интересуват от историята на природните науки, вкл. на орнитологията и музейното дело у нас, името на френския граф Амеде Алеон (Amédée Alléon, 08.10.1838 – 16.01.1904) е добре известно. Той е бил страстен изследовател на птици и бръмбари, въпреки че на времето си бил известен с прозвището „великият банкер“, защото бил и най-големият инвеститор в Кюстенджа, а по-късно и на брега на Мраморно море. Като посланик на Франция в Османската империя Амеде Алеон е бил сред най-влиятелните и високопоставени западноевропейци в Истанбул. Освен висш дипломат, той е бил страстен ловец, природоизпитател и колекционер и дори сам препарирал много от отстреляните от него птици. Граф Алеон има съществен принос и в музейното дело, при това – и в българското.

Той съставил четири големи орнитологични колекции, частично съхранени и до днес в Париж, Истанбул (2 колекции) и в ... София. Четвъртата била закупена от Цар Фердинанд – който може да се смята за основател на днешния Национален природонаучен музей на БАН в София. Някои от запазените към наши дни около 850 препарата посетителите могат да видят в експозиционните зали. Всички тези „алеонови“ препарати по отношение на дермопластичното им майсторство остават недостижими. Като отличен познавач на птиците и превъзходен препаратор таксидермист, Алеон написал и две книги по препараторство („Таксидермия“), в които прегал опита и знанията си в тази силно специализирана тогава (а и до днес) област.

Титулната страница на „Таксидермията“ на А. Алеон (1898)

Общ вид на единственото запазено до днес табло с миниатюрите на граф А. Алеон.
Сн. 3. Боев

Повечето от препаратите на птици в нашия музей от Алеон са на дневни грабливи птици (орли, лешояди, мишелови, кани, соколи и ястреби), но има и много водолюбиви (патици, потапници, гмурци, чайки, гъждосвирици, различни жеравови птици и др.). Той ги е събирал предимно в околностите на Цариград – Чекмедже, Макрикьой, Сан Стефано, Булюкдере, Демирджѝ, но също и край Варна, Кюстенджа, Скутари. Има и екземпляри, отстреляни от Алеон в гruzи части на Османската империя (в Албания) и далеч извън пределите ѝ (Финландия). Изследвайки миграцията на птиците над Босфора по т.н. Западночерноморски прелемен път (Via Pontica), публикациите на А. Алеон се явяват и ценен източник за историята на балканската орнитофауна по онова време.

Френският дипломат е бил не само натуралист, ловец, орнитолог, ентомолог и препаратор. Той бил и забележителен художник анималист, но това е останало почти неизвестно за световната научна общност. Творбите му са в един твърде специализиран и изискан жанр, познат и достъпен само за малцина. Той е бил невероятен миниатюрист, неговите великолепни изображения на птици са рисувани от натура, както при наблюдения в дивата природа, така и от убитите екземпляри, донесени в лабораторията за препариране.

Най-удивителното обаче е, че рисунките на Алеон и до днес са останали почти напълно неизвестни, както във Франция, така и в Турция. Преди около столетие в нашия природонаучен музей негови миниатюри на птици са били изложени на табла в рамки в залите на тогавашния „Естествено-исторически музей на Н. В. Царят на всички българи“ вероятно до 10.01.1944 г., когато голяма част от музея е разрушена от 4 авиобомби от американски и английски бомбардировачи по време на Втората световна война. Предполагало се, че всички те безвъзвратно са били загубени.

След войната в разчистването на развалините и спасяването и подгреждането на оцелялото се включили като доброволци и някои тогавашни студенти-естественици, сред които бил и орнитологът Николай Боев (08.05.1922 – 12.11.1985), който намерил и съхранил едно, макар и леко повредено, от тези безценни табла с миниатюрите на А. Алеон. Днес то се съхранява в библиотеката на Националния природонаучен музей – БАН. Реалистичността на всяко от изображенията е поразителна. Трябва да имаме предвид, че миниатюрите от запазеното единствено табло са с наистина миниатюрни размери – повечето са 20 x 50 mm, а има и някои, които са още по-малки. Една от тях изобразява синя муха-месарка (*Calliphora vomitoria*)... в естествена величина! На някои от миниатюрите (всички са рисувани основно с черен молив, но са използвани и цветни моливи) на заден план дискретно са очертани елементите на градския пейзаж. Виждат се четирите минарета на превърнатата в джамия „Света София“ в Цариград, други сгради – едно косвено доказателство, че по онова време египетският лешояд все още е гнездел и в селищата. На друга са представени художествено непристъпните скали на морски бряг – гнездилище на колония качулати корморани, или елементи от крайречния пейзаж. Дори на десетината квадратни сантиметра можете да уловите „орловия поглед“ на царския орел.

На това единствено табло с невероятна художествена (и историческа!) стойност, граф А. Алеон е представил 75 свои миниатюри и въпреки че времето не ги е пощадило, не можем да не признаем невероятния му талант.

За нас е гордост, че в този музей на Българската академия на науките, въпреки превратностите на времето, сме опазили и пазим такива невероятни културни паметници.

Златозар Боев